

Cite: Malynovska, O. (2020). Methods of estimating the number of irregular migrants and the possibility of applying them in Ukraine. *Demography and social economy*. 1 (39): 33-46.

УДК 311(477)
JEL Classification: J15

О.А. МАЛИНОВСЬКА д-р наук з держ. управ.,
старш. наук. співроб., голов. наук. співроб.
Національний інститут стратегічних досліджень
01030, Київ, вул. Пирогова, 7-а
E-mail: malinovska@niss.gov.ua
ORCID 0000-0001-5305-0253

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІГРАНТІВ З НЕУРЕГУЛЬОВАНИМ СТАТУСОМ І МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Зважена оцінка чисельності іноземців, які не мають законних підстав для перебування в Україні, необхідна для планування заходів правоохоронних органів, визначення потрібних для них ресурсів, оцінювання ефективності їхньої роботи, дієвості міграційної політики загалом. Проте дані про виявлення і затримання нелегальних мігрантів є далеко не повними. Уявлення про дійсні обсяги та склад нелегальної міграції можна отримати лише шляхом оцінок. З метою їх формування в зарубіжних країнах використовують ряд методів. Їх огляд та визначення можливості застосування в Україні є метою цієї статті. Здійснений аналіз дав змогу розподілити методи оцінки чисельності мігрантів з неурегульованим статусом на дві групи. Перша з них — методи, базовані на даних, які прямо стосуються предмету дослідження, тобто виявлених, затриманих нелегальних мігрантів, а реальну їх кількість оцінюють за допомогою певних мультиплікаторів. У другій групі методів для оцінки масштабів нелегальної міграції використовують дані про все населення та про легальну міграцію (різниця між ними має показати обсяги нелегальної міграції), а також інші дані, прямо з міграцією не пов'язані. Новизна полягає у систематизації методологічних підходів до чисельної оцінки контингенту нелегальних мігрантів у країні і доведенні доцільності та можливості їх застосування в Україні. В статті обґрунтовано, що для формування найвірогідніших оцінок варто користуватися комбінацією різних методів, які доповнюють один одного. Використовуючи адаптовані до українських реалій підходи, упроваджені за кордоном, запропоновано розрахувати на основі різних даних та з використанням різних мультиплікаторів, а потім оцінити вірогідність і узагальнити отримані результати. Базовими для формування оцінки можуть бути статистичні дані щодо

населення та міграції загалом і щодо виявлених та затриманих нелегальних мігрантів. Для уточнення пропорцій легальності / нелегальності, складу нелегальних мігрантів доцільно використати результати експертних опитувань. Бажано також опитати мігрантів легальних та нелегальних, отримавши інформацію для оцінки частки нелегалів у всьому загалі іноземців і якісну інформацію про шляхи їхнього прибуття, тривалість перебування в країні, подальші міграційні плани.

Ключові слова: мігранти з неврегульованим статусом, нелегальні мігранти, методи оцінювання чисельності.

Постановка проблеми, її актуальність. Незаконну міграцію в Україну, особливо на тлі подій недавньої міграційної кризи в Європі, суспільство закономірно сприймає як серйозну загрозу безпеці держави. Водночас обґрунтованих оцінок щодо чисельності мігрантів без урегульованого статусу, які перебувають на території держави, бракує, а деякі цифри, що циркулюють в інформаційному просторі, позбавлені будь-яких підстав і видаються доволі сумнівними. Вивірена оцінка чисельності іноземців, які не мають законних підстав для перебування в Україні, необхідна для планування заходів правоохоронних органів, визначення потрібних для них ресурсів, оцінювання ефективності їхньої роботи, дієвості міграційної політики загалом. Вона потрібна також для належного інформування громадськості, протидії ксенофобії, запобігання різноманітним мігрантофобіям, коли негативне ставлення до незаконної міграції поширюється на міграцію загалом.

Джерелами інформації про мігрантів у неврегульованому становищі є правоохоронні відомства. Державна прикордонна служба фіксує чисельність мігрантів, затриманих під час спроби незаконного перетину кордону, не пропущених на територію України, а також переданих сусідніми державами відповідно до угод про реадмісію. Державна міграційна служба веде облік нелегальних мігрантів, виявлених на території України, рішень про скорочення строків перебування, про повернення, примусове видворення з України. Проте дані про виявлення і затримання є далеко не повними, що закономірно, оскільки за визначенням нелегальні мігранти не підпадають під статистичний облік. Крім того, вони, як і, наприклад, безхатьки або споживачі ін'єкційних наркотиків, належать до категорій населення, що намагаються не стикатися з офіційною владою, до так званого «прихованого» чи «невидимого» населення (*hidden population*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реальний обсяг та склад нелегальної міграції можна оцінювати лише опосередковано. З цією метою у світі розроблено ряд методів, за допомогою яких визначають найвірогідніший «коридор» значень. З їх застосуванням Б. Бейкер (B. Baker), К. Ігліцка (K. Iglicka), Д. Салт (J. Salt), Д. Фогель (D. Vogel), Ю. Шматко (Yu. Shmatko), М. Яндл (M. Jandl) та інші дослідники сформулювали оцінки чисельності контингенту нелегальних мігрантів у Європейському Союзі, деяких його країнах-

членах, зокрема у Великій Британії, Іспанії, Нідерландах, а також у США та Росії. Огляд цих методів та визначення можливості їх застосування в Україні є **метою цієї статті**.

Її **новизна** полягає у систематизації методологічних підходів до чисельної оцінки контингенту нелегальних мігрантів у країні й обґрунтуванні доцільності та можливості їх застосування в Україні. Абстрактно-логічний **метод** дав змогу згрупувати ці підходи, а **методи** якісного та порівняльного аналізу — виявити елементи, варті використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умовно підходи до оцінки чисельності мігрантів без урегульованого статусу можна розподілити на дві групи. Перша з них — методи, базовані на даних, які прямо стосуються предмету дослідження, тобто виявлених, затриманих нелегальних мігрантів. Другу групу можна характеризувати як опосередковану, оскільки для оцінки масштабів нелегальної міграції використовуються дані про все населення та про легальну міграцію, різниця між якими має показати обсяги нелегальної міграції, а також інші дані, прямо з міграцією взагалі не пов'язані.

Метод порівняння переписних даних є найпростішим методом оцінки чисельності мігрантів у неурегульованому становищі. Він базується на припущенні, що перепис охоплює все населення, незалежно від правового статусу. Порівнюються дані про чисельність населення двох послідовних переписів. При цьому до величини, виявленої під час першого перепису, додається кількість новонароджених і прибулих за міжпереписний період, віднімається кількість померлих та вибулих. Різниця між отриманою цифрою і даними другого перепису вказує на чисельність нелегальних мігрантів. Такий метод застосовувався, наприклад, в Росії, коли, порівнюючи результати переписів 2002 та 2010 років, визначили 2,1 млн іноземців без урегульованого статусу [1].

Варіантом цього методу є зіставлення даних про все населення та про легальну міграцію — його застосовують у США. Від даних перепису щодо осіб, народжених поза межами країни, тобто іммігрантів, віднімають дані про легальну міграцію з реєстру служби імміграції, що містить інформацію про країну походження, підстави для в'їзду до США, вік, стать, рік в'їзду, а також дані інших служб щодо в'їзду біженців, надання відповідного статусу, відмови у наданні притулку та депортації. Поправка робиться на смертність і рееміграцію, припускається, що ці показники для народжених поза межами США такі ж, як і для усього населення. Отримана різниця між наявним населенням, народженим за межами США, та тим, що має легальний статус, показує чисельність мігрантів, які перебувають у країні нелегально. На початку нульових років її оцінювали у 8,5 млн осіб, а в 2014 р. — 12,1 млн [2].

В Іспанії для оцінювання контингенту нелегальних мігрантів порівнювали дані про іноземців, які незалежно від правового статусу особи вносяться до муніципальних реєстрів і є необхідними для отримання соціаль-

них, медичних, освітніх послуг, проте не використовуються для виявлення порушників правил перебування, та реєстру іноземців, який містить інформацію про видані та чинні дозволи на проживання. Напередодні міграційної амністії 2005 року різниця між даними реєстру іноземців (2,1 млн осіб) та муніципальних реєстрів (близько 3 млн іноземців працездатного віку) лягла в основу оцінки чисельності нелегалів у 800—820 тис. осіб. Упродовж кампанії легалізації за врегулюванням статусу звернулися 690 679 іноземців, що доволі близько до наведеної цифри [3, с. 349].

В Україні, на жаль, застосування порівняльного методу для аналізу даних перепису та реєстрів населення є проблематичним. По-перше, охоплення переписом мігрантів у неврегульованому становищі доволі сумнівно. Тому порівняння переписних даних вірогідно надасть змогу виявити не «зайвих», тобто нелегальних, іноземців, а не облікованих вибулих українців. По-друге, мігранти з неурегульованим статусом зареєструвати місце проживання жодним чином не можуть. Тому дані щодо реєстрації іноземних громадян відомостей про нелегальних мігрантів не містять.

Водночас метод порівняння міг би бути доволі результативним на основі адміністративних даних щодо перетину кордону. При в'їзді в Україну іноземці мають заповнювати «імміграційні картки», що складаються з двох частин, перша з яких подається посадовій особі, яка здійснює прикордонний контроль, у пункті в'їзду, а друга — у пункті виїзду. У разі налагодження належного обліку, картки, що залишилися без другої частини, вказуватимуть на чисельність іноземців, які порушили визначені строки перебування. Для оцінювання чисельності контингенту нелегалів від цієї кількості потрібно відняти кількість іноземців, які могли змінити свій статус, а також не виїхали з країни через смерть, і, навпаки, додати тих іноземців, які могли прибути, перетнувши кордон нелегально.

Більшість оцінок нелегальної міграції, наведених у літературі, сформовано **методом мультиплікації**, який базується на тому, що невідому величину можна обрахувати виходячи з відомої її частини, або ж на основі значення іншої величини, пов'язаної з невідомою. Успіх залежить від обрання мультиплікатора, тобто множника, який має відображати пропорційний зв'язок між змінними величинами. Наприклад, для оцінки нелегального міграційного потоку найчастіше використовується пропорція 1:2. Вона була сформована на основі дослідження, виконана Д. Массеєм та його колегами. У Мексиці за випадковою вибіркою було обстежено 4 тис. домогосподарств, а в США — 1229 мексиканців із неврегульованим статусом, відібраних методом ланцюжка. Шляхом вивчення міграційних історій опитаних за 30-річний період було з'ясовано, що 71 % уникли затримання, тоді як інші були затримані від одного до кількох разів. На цій підставі було зроблено висновок, що на кожну спробу нелегального проникнення до США, викрити правоохоронцями, припадає дві успішні [3, с. 354].

Проте поповнення контингенту нелегальних мігрантів відбувається не лише внаслідок нелегального в'їзду, а й через втрату мігрантами, які в'їхали законно, підстав для перебування в країні. На основі дослідження, виконаного Євростатом серед африканських мігрантів, було зроблено висновки, що чисельність нелегальних мігрантів на 1/3 формується внаслідок нелегального в'їзду і на 2/3 — незаконного продовження перебування [4].

Ще одна пропорція була запропонована на основі досліджень Міжнародної організації праці, згідно з якими зроблено припущення, що кількість нелегальних мігрантів може становити в 10—15 % офіційно зареєстрованих іноземців.

Використати наведені пропорції можна й в Україні, проте для вкрай грубих оцінок. Адже вони справедливі лише для певного місця і часу і аж ніяк не можуть бути універсальними. Крім того, ці пропорції сформовані за даними країн, які переважно є країнами призначення нелегальних мігрантів, а не транзиту, що характерно для України. Однак існує можливість порівняти дані Державної прикордонної служби України про шукачів притулку, які клопоталися про міжнародний захист через прикордонників, та дані Державної міграційної служби про чисельність шукачів притулку, які в'їхали до країни нелегально, і спробувати таким чином уточнити пропорцію між затриманими на кордоні і незатриманими нелегалами. При цьому, однак, необхідно зважати, що не всі особи, які нелегально прибули в Україну, звертаються із заявами про надання статусу біженця.

Успішним прикладом застосування методу мультиплікації з використанням поліцейських даних є дослідження, проведене в Бельгії. Тут було опитано 120 нелегалів і з'ясовано, що 10 з них, тобто 0,083 %, були затримані правоохоронними органами. Середня тривалість перебування опитаних на нелегальному становищі становила 3,3 роки. Водночас, за даними поліцейської статистики було відомо про 13628 затримань іноземців без документів упродовж 2001—2005 рр., відповідно, за 3,3 роки таких затримань могло бути 8966 ($13628/5 \times 3,3$). Шляхом множення на мультиплікатор, сформований за даними опитування, тобто частку тих, кого затримувала поліція, отримано оцінку 108024 нелегальних мігранта [4].

Для перевірки результату було застосовано іншу базу даних. За обліками медичних установ, які надають невідкладну допомогу іноземцям незалежно від правового статусу і потім отримують компенсацію вартості послуг від держави, впродовж 2004 р. до них звернулися 7252 нелегальних мігранта. Серед 120 опитаних 13, тобто 0,1083 %, зверталися по медичну допомогу, у т. ч. троє один раз, четверо — двічі, п'ятеро — тричі. Враховуючи повторні звернення та середню тривалість перебування у неурегульованому становищі 3,3 роки за цей час до медиків могли звернутися 12077 нелегалів. Множення на мультиплікатор, отриманий під час опитування, дало цифру 111514, тобто доволі близьку до попередньої.

За умови проведення опитування принаймні ста нелегальних мігрантів для з'ясування частоти затримання їх поліцією та тривалості перебування в нерегульованому статусі, маючи дані щодо виявлення іноземців без документів протягом певного періоду часу, аналогічні розрахунки можна виконати і в Україні.

Ще одним прикладом мультикативного методу є **метод повторного виявлення**, розроблений для оцінки розміру популяції певного виду тварин в якомусь регіоні. Його суть полягає в неодноразовому підрахунку одиниць спостереження в різні моменти часу. Якщо дослідник виловлює із ставка 100 рибин, мітить їх і відпускає, а через певний час знову виловлює 100 рибин, серед яких 10 виявляються попередньо поміченими, це дає підстави для висновку, що загальна чисельність рибин у ставку становить 1000.

Такий підхід було застосовано для оцінки чисельності нелегальних мігрантів у Нідерландах. Було проаналізовано близько 7 тис. справ мігрантів, яких затримувала поліція. Завдяки фотографіям і відбиткам пальців затриманих дублювання було виключено, тобто було виявлено нелегалів, яких затримували 1, 2, 3 чи більше разів. Вираховано вірогідність того, що нелегальний мігрант жодного разу не був затриманий, на основі результату сформовано оцінку [5].

Обмеженням методу є той факт, що він може бути дієвим лише щодо гомогенного населення, такого, що за час спостереження не змінюється, і що вірогідність бути спійманим є незмінною, хоча це й не так, оскільки вона залежить не стільки від чисельності нелегалів, скільки від активності правоохоронців, наприклад, проведення певних операцій. Потрібно також враховувати, що вірогідність потрапляння у різних категорій нелегальних мігрантів в поліцію різна. Вона набагато вища у групи ризику, тобто бездомних, пов'язаних з кримінальною діяльністю чи вживанням наркотиків, ніж у тих мігрантів, які живуть у сім'ях і не вдаються до протиправних дій. Так само нижчою є вірогідність затримання дітей, жінок, осіб старшого віку.

Наведений метод доволі простий і за наявності даних щодо затриманих нелегальних мігрантів його можна застосувати в Україні. Однак для цього необхідно отримати інформацію про затриманих протягом певного часу, виділити серед них неодноразові затримання, тобто опрацювати індивідуальні справи, дотримуючись вимог щодо захисту персональних та оперативних даних.

Ще одним шляхом підрахунку чисельності нелегальних мігрантів є **демографічний метод**, застосування якого базується на тому, що впродовж життя люди зі статистично визначеною вірогідністю переживають народження, госпіталізацію, смерть тощо. Це однаково стосується і легальних, і нелегальних мігрантів, населення в цілому. Проблема, однак, у тому, що склад нелегальних мігрантів є зазвичай доволі специфічним, відмінним від

решти населення за статевим і віковим складом. Крім того, у разі серйозного захворювання чи очікування народження дитини мігранти здебільшого прагнуть повернутися на батьківщину, особливо, якщо їхнє перебування за кордоном нелегальне. У зв'язку з цим такі події як смерть, народження чи хвороба можуть не відображати справжню величину відповідної популяції або ж показники з реєстрації цих подій настільки малі, що є мало інформативними.

За даними Держстату України, із загальної кількості народжених в країні за 2017 р. близько 1 % народилися у жінок-громадянок інших країн, ще у 0,5 % випадків громадянство матері не було вказано. Батька з іноземним громадянством мали 1,6 % народжених того ж року дітей, майже у 5 % народжень громадянство батька не було вказано. Якщо порівнювати дані Держстату щодо чисельності населення та дані Державної міграційної служби України щодо іммігрантів та іноземців, які проживають у країні тимчасово, відсоток останніх у населенні буде меншим від їхньої частки серед батьків і матерів новонароджених. Це можна використати для оцінювання чисельності контингенту мігрантів без урегульованого статусу. Однак варто зважати, що, хоча статистичних даних щодо вікової структури мігрантів бракує, частка людей фертильного віку серед них вірогідно є вищою, ніж серед громадян України, крім того, фактична чисельність населення в Україні внаслідок масової трудової міграції українців за кордон є меншою, ніж показують дані Держстату.

Методом самоідентифікації можна назвати збір даних про нелегальних мігрантів під час кампаній з легалізації, які час від часу організовують у основних країнах призначення. Найбільша імміграційна амністія мала місце в США, де відповідно до закону 1986 р. було легалізовано 2,7 млн мігрантів. Остання велика легалізація мігрантів в Європі відбулася 2005 р. в Іспанії, в результаті кількість іноземців, які мали законні підстави для перебування, збільшилася на 670 тис. осіб.

Потрібно враховувати, що не всі нелегальні мігранти зверталися за врегулюванням свого статусу. Частково через непоінформованість, переважно — через побоювання контактів із представниками влади. Для підвищення довіри до урядових заходів з проведення легалізації широко залучалися неурядові організації та волонтери. А у США в законі було прописано, що повідомлена нелегальними мігрантами інформація може бути використана винятково для врегулювання їхнього статусу. Державні службовці давали присягу про її нерозголошення, порушення якої загрожувало штрафом у 10 тис. доларів [6, с. 268].

Водночас, отримані під час легалізації дані можуть бути й перебільшеними. По-перше, деякі мігранти зверталися з клопотаннями про врегулювання свого статусу неодноразово, в різних місцях, вважаючи, що це підвищить їхні шанси. По-друге, відповідні кампанії приваблювали мігрантів із

сусідніх країн. Так, наприклад, в Італії були зафіксовані непоодинокі випадки, коли про врегулювання правового статусу клопоталися мігранти, які в дійсності проживали в Австрії, Швейцарії та Франції [7, с. 146].

Метод самоідентифікації може бути використаний не лише у разі масової легалізації. Адже у більшості країн світу є механізми так званої повзучої легалізації, де справи розглядаються індивідуально. Скористатися такими механізмами зазвичай можуть особи, які тривалий час нелегально перебувають у країні, проте через певні обставини не можуть бути видворені. Наприклад, нелегальний мігрант у Великій Британії може врегулювати своє становище, якщо доведе, що він прожив у державі понад 14 років, а у Франції — 10 років. У Бельгії можуть звертатися по документи шукачі притулку, ухвалення рішення за клопотаннями яких невинуватно затяглося, хворі особи, або ті, які тривалий час перебувають у шлюбних чи партнерських стосунках із громадянами країни чи іноземцями, які легально проживають тут [8, с. 51]. На основі цих даних можна сформулювати мінімальну оцінку чисельності мігрантів у неврегульованому становищі.

Опосередковані методи підрахунку базуються на даних, з нелегальною міграцією не пов'язаних. Так, в Німеччині було сформовано оцінку чисельності нелегальних мігрантів, зайнятих на сезонних роботах у сільському господарстві, на основі величини виробленої продукції. У результаті опитування сільськогосподарських працівників було з'ясовано, що середня тривалість сезонного працевлаштування становить 10 тижнів, а кількість робочих годин на тиждень — 50. Потім дослідники підраховували, скільки працівників потрібно для збирання, оброблення та пакування врожаю і порівнювали цю цифру з чисельністю офіційно зареєстрованих контрактів. Оскільки місцеве населення, як правило, не зацікавлене у виконанні сезонних сільськогосподарських робіт, було зроблено припущення, що різниця між двома цифрами демонструє обсяги контингенту нелегальних трудових мігрантів, задіяних у галузі [9].

Подібним чином польські дослідники оцінили чисельність нелегальних мігрантів, які працювали у домогосподарствах. За основу були взяті дані з обстеження домогосподарств. Завдяки додатковому інтерв'юванню домогосподарств, де іноземні працівники забезпечували прибирання чи догляд, було з'ясовано, яка частка з них працювала повний робочий день в одному домогосподарстві і яка надавала послуги кільком, а потім сформовано оцінку загальної чисельності таких працівників.

В Україні, де за офіційними оцінками неформальною зайнятістю охоплено 3,5 млн громадян, такий підхід міг би бути застосований передусім для підрахунків тіньової зайнятості власного населення. Щодо мігрантів, його можна було б застосувати для підрахунку нелегальної зайнятості у певних сферах у регіонах, де відомо про працевлаштування помітної чисельності іноземців, наприклад, сільгосппрацівників на півдні України.

Для оцінки чисельності мігрантів у неурегульованому становищі використовують також різні **опитування**, зокрема, населення, домогосподарств, адресної групи, тобто нелегальних мігрантів, експертні опитування.

Під час проведення опитувань населення і домогосподарств основною проблемою є чутливість щодо питання про правовий статус особи. Оскільки документальне підтвердження поданої респондентом інформації не передбачається, рівень відвертості вірогідно низький. Унаслідок цього виділити групу нелегальних мігрантів складно. Тому у США, наприклад, було застосовано різні методики оцінювання вірогідності результатів. Одна з них базувалася на відомих з інших джерел основних характеристиках типового нелегального мігранта (мексиканець, чоловік, неодружений, віком близько 40 років, з загальною середньою освітою). Зважаючи на них можна розрахувати вірогідність приналежності до цієї групи виявлених під час опитування мігрантів. Якщо така вірогідність виявлялася високою, попри ствердну відповідь на запитання щодо легальності перебування, особу зараховували до категорії нелегальних мігрантів [9].

В Україні такий підхід придатний для оцінювання зовнішньої трудової міграції власних громадян і частки серед них мігрантів у неурегульованому становищі. Проте його застосування для дослідження іноземців ускладнене їхньою малою чисельністю. Враховуючи параметри загальнонаціональної вибірки опитування домогосподарств відомості щодо загальної чисельності іноземців, тим більше їхнього правового статусу, не виходитимуть за межі статистичної похибки.

Якщо мова йде про опитування власне нелегальних мігрантів, то у цьому випадку, крім проблеми довіри, основною проблемою є складність виходу на респондентів, необхідність докладання для цього значних фінансових та організаційних зусиль, незначне, незважаючи на це, охоплення опитуванням цієї категорії населення. Оскільки вихідна сукупність невідома, скласти репрезентативну вибірку неможливо, кількість респондентів незначна, екстраполяція результатів опитування на всю популяцію нелегалів умовна.

Однак існує цілком позитивний досвід оцінювання чисельності мігрантів у неурегульованому становищі шляхом опитування. Так, в Італії систематичні опитування мігрантів проводять з 2006 р., залучаючи 30 тис. мігрантів, як легальних, так і нелегальних. Спочатку випадково обирають райони і населені пункти опитування. Потім формують перелік місць у них, де мігранти найчастіше збираються, — робочі місця, інституції, які реєструють іноземців, благодійні організації, які займаються мігрантами, церкви, лікарні, місця відпочинку, національні ресторани тощо. Коли такий список сформовано, випадково обирають пункти проведення опитування. В кожному з них респондентів також обирають випадково. Оскільки кожного іноземця можна описати за частотою його контактів у визначених

центрах спілкування, треба з'ясувати, де буває більше іммігрантів, де менше, і залежно від цього визначати кількість необхідних інтерв'ю в кожному з центрів спілкування. Таким чином досягається репрезентативність вибірки і, відповідно, можливість виявити частку мігрантів з неурегульованим статусом, а згодом — розрахувати їх загальну чисельність [10, с. 451—465].

Для встановлення контакту з нелегальними мігрантами та опитування застосовується також метод «снігового кому», або «ланцюжка». Спочатку обирають вихідні точки. Це можуть бути мігранти, випадково обрані з відповідних реєстрів, або так само випадково обрані адреси в районах проживання мігрантів. За першої зустрічі в кожній із обраних точок потрібно з'ясувати, кого з мігрантів респондент знає і може порекомендувати для подальшого спілкування. Вказаний ним мігрант надає інформацію про свої контакти і т. д. Поступово коло розширюється, що й забезпечує інформацію як про легальних, так і нелегальних мігрантів, частку останніх серед усіх мігрантів. Проте дослідники підкреслюють, що для вірогідних результатів вибір початкових точок має бути дійсно випадковим, а вибірка не меншою, ніж корінь квадратний від чисельності досліджуваного населення [5].

В Україні опитування мігрантів з неурегульованим статусом, переважно в числі інших категорій мігрантів, застосовували для вивчення їхніх міграційних історій, умов проживання, стосунків із місцевим населенням, подальших міграційних планів тощо. Проте через невелику кількість інтерв'ю та нерепрезентативність вибірки для оцінювання чисельності нелегалів вони були неприйнятними. Разом з тим, отримана інформація якісного характеру сприяє розумінню закономірностей міграційного процесу і є необхідною для вибору методів чисельного оцінювання, їх застосування та інтерпретації результатів.

Третій вид опитувань — експертні опитування. Експертами можуть бути так звані включені особи, тобто власне нелегальні мігранти, неформальні лідери їхніх спільнот, а також особи, безпосередньо пов'язані з проблемою, у т. ч. правоохоронці, представники неурядових організацій, церков, рекрутингових агентств, працедавці тощо. Для ефективності експертних опитувань найважливішим є підбір експертів, рівень їхньої компетентності. У будь-якому разі необхідно зважати на те, що експерти не можуть мати повної картини: унаслідок безпосереднього зв'язку із відповідною сферою вони схильні до перебільшень.

Оскільки експертні думки суб'єктивні, типовим для експертного опитування є великий діапазон результатів. Наприклад, у Швейцарії було опитано 800 працедавців, яким пропонували висловитися щодо чисельності нелегально працевлаштованих іноземців у галузі, де вони працювали. Середнє значення становило 180 тис., проте медіанне — лише

70 тис. Дослідники оцінили чисельність нелегалів у діапазоні 70—180 тис. осіб [7, с. 153].

Щоб розв'язати проблему широкого діапазону оцінок і частих перебільшень застосовують метод Дельфі, який полягає в опитуванні експертів цілком анонімно, проте з подальшим ознайомленням їх із точкою зору опонентів, з якою вони можуть аргументовано погодитися, або не погодитися. Процес продовжується до моменту, коли позиції зближуються, або коли вони перестають змінюватися. Метод простий у реалізації, оскільки опитування експертів може бути дистанційним, а вторинна аргументація ними своєї позиції чи її змін надає додаткову інформацію для аналізу. Його недоліком є тривалість опитування.

Експертні опитування, як здійснювані легше за опитування нелегальних мігрантів, є цілком доступними в умовах України. Проте, зважаючи на суб'єктивність результатів, вони доцільні лише як додатковий метод, застосований одночасно з іншими. Варто й диверсифікувати склад експертів, залучивши до нього лідерів мігрантських громад, представників неурядових організацій, які опікуються проблемами мігрантів, державних службовців як правоохоронних, так і не правоохоронних органів.

Висновки. Попри розмаїття підходів до вимірювання контингенту нелегальних мігрантів, жодного універсального методу оцінки чисельності цієї категорії населення не існує. Передусім це пов'язано з характером нелегальних переміщень, з тим, що нелегальні мігранти не реєструються в жодній офіційній базі даних, намагаються уникнути будь-яких опитувань та інших контактів. Складним оцінювання є ще й тому, що міграція як така — не подія, а процес, тож чисельність мігрантів постійно змінюється, великою є частка тимчасових і повторюваних переміщень.

Вірогідність оцінок феномену нелегальної міграції великою мірою залежить від якості наявної статистики, покладеної в їх основу. На жаль, в Україні в адміністративних даних правоохоронних відомств багато характеристик мігрантів з неурегульованим статусом відсутні. Зокрема, немає інформації щодо статі, віку, рівня освіти порушників міграційного законодавства, неможливо виокремити повторні затримання протягом певного періоду або зміну правового статусу тощо. Необхідно зауважити також, що перепис населення в Україні тривалий час не проводився, тому не існує надійних даних про населення загалом, тобто відсутній базис для оцінювання контингенту нелегальних мігрантів.

Усвідомлюючи, що високоточні дані щодо контингенту нелегальних мігрантів отримати неможливо, для формування найвірогідніших оцінок варто користуватися комбінацією різних методів, які доповнюють один одного. Використовуючи адаптовані до українських реалій підходи, що були успішно застосовані в інших країнах, доцільно виконати розрахунки на основі різних даних і з використанням різних мультиплікаторів, оці-

нити вірогідність кожного з отриманих результатів та узагальнити їх. Базовими для формування оцінки можуть бути статистичні дані щодо населення та міграції загалом і щодо виявлених та затриманих нелегальних мігрантів. Для уточнення пропорції легальності / нелегальності, складу нелегальних мігрантів доцільно використати результати експертних опитувань. Бажано також організувати опитування мігрантів, як легальних, так і нелегальних, щоб отримати інформацію для оцінювання частки нелегалів у всьому загалі іноземців і якісну інформацію про шляхи їхнього прибуття, тривалість перебування в країні, подальші міграційні плани.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шматко Ю. Анализ и оценка нерегистрируемой миграции в России // Демоскоп. Weekly. — 2014. — № 605—606 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0605/student01.php> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Baker B. Estimates of Unauthorized Immigrant Population Residing in the United States: January 2014. — 9 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Unauthorized%20Immigrant%20Population%20Estimates%20in%20the%20US%20January%202014_1.pdf (дата звернення: 10.10.2019).
3. *Towards Harmonised European Statistics on International Migration* / Ed. by M. Poulain, N. Perrin, A. Singleton. — Louvain: UCL Presses, 2006. — 745 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.seemig.eu/downloads/resources/THESIMFinalReport.pdf> (дата звернення: 17.10.2019).
4. Jandl M., Vogel D., Iglicka K. Report on methodological issues / Ed. by A. Kraler, D. Vogel. — 2008. — 79 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irregular-migration.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.1.Methodology/Methodological_Issues_Clandestino_Report_Nov09_2.pdf (дата звернення: 17.10.2019).
5. Pinkerton C., McLaughlan G., Salt J. Sizing the illegally resident population in the UK // Home Office Online Report 58/04. — 52 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.geog.ucl.ac.uk/research/research-centres/migration-research-unit/publications/mru-publications/pdfs/sizing_illegal_pop.pdf (дата звернення: 17.10.2019).
6. Чернышева О. Законодательные амнистии для незаконных иммигрантов. Может ли западный опыт быть полезен для России? // Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции / Под ред. Г. Витковской — М: Гендальф, 2004. — 351 с.
7. Jandl M. The Estimation of Illegal Migration in Europe // *Migration Studies*. — 2004. — Vol. XLI. — No. 153. — P. 141—155 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.net4you.com/jandlftp/Estimation-2004.pdf> (дата звернення: 17.10.2019).
8. Анап Д., Брюйкер Ф., Шмиттер К. Регуляризация иностранцев-нелегалов в Европейском союзе. Итоговый документ по результатам сравнительного исследования // Специальные программы легализации иммигрантов: мировой опыт. Сб. ст. / Под ред. Г. Витковской, А. Рубцовой. — М.: Пилот, 2006. — 256 с.
9. Вакуленко Е.С., Цимайло В.В. Учёт нелегальной миграции населения: методы и оценки // Демоскоп. Weekly. — 2011. — 479—480 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/2011/0479/analit02.php> (дата звернення: 17.10.2019).
10. Gianluca Baio G., Blangiardo G.-C., Blangiardo M. Centre Sampling Technique in Foreign Migration Surveys: A Methodological Note // *Journal of Official Statistics*. — 2011. — Vol. 27. — No. 3. — P. 451—465 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://>

www.scb.se/contentassets/ca21efb41fee47d293bbee5bf7be7fb3/centre-sampling-technique-in-foreign-migration-surveys-a-methodological-note.pdf (дата звернення: 17.10.2019).

REFERENCES

1. Shmatko, Iu. (2014). Analysis and assessment of unregistered migration in Russia. *Demoskop. Weekly*, 605-606. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0605/student01.php> [in Russian].
2. Baker, B. (2014). *Estimates of Unauthorized Immigrant Population Residing in the United States: January 2014*. Retrieved from https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Unauthorized%20Immigrant%20Population%20Estimates%20in%20the%20US%20January%202014_1.pdf
3. Poulain, M. & al. (Ed.). (2006). *Towards Harmonised European Statistics on International Migration*. Louvain. UCL Presses. Retrieved from <http://www.seemig.eu/downloads/resources/THESIMFinalReport.pdf>
4. Jandl, M., Vogel, D., & Iglicka K. (2008). *Report on methodological issues*. Retrieved from http://irregular-migration.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.1.Methodology/Methodological_Issues_Clandestino_Report__Nov09_2.pdf
5. Pinkerton, C., McLaughlan, G. & Salt, J. (2004). *Sizing the illegally resident population in the UK*. Home Office Online Report 58/04. Retrieved from https://www.geog.ucl.ac.uk/research/research-centres/migration-research-unit/publications/mru-publications/pdfs/sizing_illegal_pop.pdf
6. Chernysheva, O. (2004). Legislative amnesties for illegal immigrants. Can Western experience be useful for Russia? *World experience of migration policy: retrospective and recent trends*. Moscow: Gandalf. [in Russian].
7. Jandl, M. (2004). *The Estimation of Illegal Migration in Europe*. *Migration Studies*, Vol.XLI, 153, 141-155. Retrieved from <http://www.net4you.com/jandlftp/Estimation-2004.pdf>
8. Apap, D., Bruyker, F. & Schmitter, K. (2006). Regularization of illegal foreigners in the European Union. The final document based on the results of a comparative study. *Special programs for the legalization of immigrants: world experience*. Moscow: Pilot. [in Russian].
9. Vakulenko, E.S. & Tsimailo, V.V. (2011). Accounting of illegal migration of population: methods and estimates. *Demoskop. Weekly*, 479-480. Retrieved from <http://demoscope.ru/weekly/2011/0479/analit02.php> [in Russian].
10. Gianluca Baio, G., Blangiardo, G.-C. & Blangiardo, M. (2011). Centre Sampling Technique in Foreign Migration Surveys: A Methodological Note. *Journal of Official Statistics*, Vol. 27, 3, 451-465. Retrieved from <https://www.scb.se/contentassets/ca21efb41fee47d293bbee5bf7be7fb3/centre-sampling-technique-in-foreign-migration-surveys-a-methodological-note.pdf>

Стаття надійшла до редакції журналу 09.01.2020

O. Malynovska, Dr. Sc. (Public Administration), Chief Researcher
National Institute for Strategic Studies
01030, Ukraine, Kyiv, Pyrogo str., 7a
E-mail: malinovska@niss.gov.ua
ORCID 0000-0001-5305-0253

METHODS OF ESTIMATING THE NUMBER OF IREGULAR MIGRANTS AND THE POSSIBILITY OF APPLYING THEM IN UKRAINE

A balanced assessment of the number of foreigners who do not have a legal reason for staying in Ukraine is necessary for planning the activities of law enforcement agencies, determining the resources they need, assessing the effectiveness of their work, the effectiveness of mig-

ration policy in general. However, the data on detection and detention of illegal migrants is far from complete. An idea of the true volume and composition of illegal migration can only be obtained through estimates. A number of methods have been used to form them in foreign countries. Their review and determination of applicability in Ukraine is the purpose of this article. The analysis made it possible to divide the methods of estimating the number of irregular migrants into two groups. In the first group are the **methods** based on data directly related to the subject of the study, that is, the data on detected, detained illegal migrants. Their actual numbers are estimated using specific multipliers. The second group consists of methods that use the data on all population and on legal migration (the difference between them should be the amount of illegal migration) as well as other data not directly related to migration. The novelty of the study is the systematization of methodological approaches to the numerical assessment of the contingent of illegal migrants in the country and justification of the feasibility and possibility of their use in Ukraine. The article justifies that for the formation of the most probable estimates it is necessary to use a combination of different methods that complement each other. Using the approaches applied in foreign countries and adapted to Ukrainian realities, it is suggested to make calculations on the basis of different data and using different multipliers, and then evaluate the probability and summarize the results. The baseline for estimation may be statistics on population and migration in general, and on detected and detained illegal migrants. In order to clarify the proportions of legality / illegality, the composition of illegal migrants, it is advisable to use the results of expert polls. It would also be desirable to conduct a survey among migrants, both legal and illegal, which would provide information for estimating the proportion of illegal immigrants in total foreigners, as well as qualitative information on their arrivals, length of stay in the country, further migration plans.

Keywords: irregular migrants, illegal migrants, methods of population estimation.